

VILÁG- TÖRTÉNET

12. (44.) évfolyam 2022. 1.

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **TARAFÁS IMRE**
„NÉMETNEK SZÜLETTEM, DE AZ VAGYOK-E MÉG MINDIG?”
- **VARGA ESZTELLA**
AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KÜLPOLITIKÁJÁNAK TÖRTÉNELMI
ÁTTEKINTÉSE
- **CSIZMAZIA GÁBOR**
AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS KELET-KÖZÉP-EURÓPA
- **MIKLÓS DÁNIEL**
TELEKI PÁL MÁSODIK KORMÁNYFŐSÉGE
ÉS A CSEHSZLOVÁK ÜGY
- **RÉTI BALÁZS**
A GÖRÖG-OLASZ HÁBORÚ, 1940-1941
- **SZEMLE**
BARTHA ESZTER, JUHÁSZ BALÁZS, PALOTÁS ZSOLT ÍRÁSAI

TARTALOM

Sorsfordító események és koncepcióváltások (Bíró László)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Tarafás Imre: „Németnek születtem, de az vagyok-e még mindig?” Identitásválság-diskurzusok „német-Ausztriában”, 1866–1914	5
Varga Esztella: Az Egyesült Államok külpolitikájának történelmi áttekintése	35
Csizmazia Gábor: Az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa. Geopolitikai elgondolások és történelmi realitások	53
Gyúrósi Pál: Kereskedelmi tárgyalások Magyarország és Csehszlovákia között 1922 őszén	73
Miklós Dániel: Teleki Pál második kormányfősége és a csehszlovák ügy	95
Réti Balázs: A görög–olasz háború, 1940–1941	113
<i>Műhely</i>	
Majorosi Ádám: A catalaunumi csata. Attila, a hun és a Nyugatrómai Birodalom bukása	137
<i>Szemle</i>	
A tunéziai állam szolgája és száműzöttje (Palotás Zsolt)	161
Olaszország az első világháborúban (Juhász Balázs)	165
Tanulságok (nélkül) (Bartha Eszter)	170

A görög–olasz háború, 1940–1941

1940. október 28-án Olaszország váratlan támadást indított Görögország ellen. A kibontakozó fegyveres konfliktus Mussolini „párhuzamos háborújának” látványos összeomlását okozta. A kudarc felszínre hozta Itália gyengeségét: kiderült, hogy a nagyhatalmi álmokat szövögető, a Földközi-tengert Mare Nostrummá változtatni kívánó fasiszta Olaszországnak nincs meg a katonai és gazdasági ereje a Mediterráneum fölötti tényleges uralomhoz. A Görögországban és Albániában elszennvedett kínos vereségek először jelezték a háború folyamán, hogy a tengelyhatalmak nem legyőzhetetlenek. Az olasz sikertelenség következményeként a Balkánon megjelenő brit expedíciós erő arra kényszerítette Hitlert, hogy a Szovjetunió ellen felvonuló német hadsereg déli szárnyának biztosítására beavatkozzon a küzdelemben.

A világ közvéleményét alaposan megmozgató háború különösen nagy figyelmet kapott hazánkban. 1927 óta Magyarország első számú nagyhatalmi partnere volt Olaszország, a magyar revíziós törekvések aktív támogatójaként Róma fontos igazodási pontot jelentett a budapesti kormányok számára. Úgy tűnt, hogy a két bécsi döntésben játszott olasz szerep igazolja a fasiszta hatalomhoz kötődő magyar külpolitikai számításokat. A náci Németország erőteljes közép-európai térnyerése ellenére Itáliára egészen a görögországi háborúig egyfajta ellensúlyként tekintettek Magyarországon Berlin növekvő befolyásával szemben. Tanulmányomban a görög–olasz háború eseményeinek bemutatásán kívül szeretném megvilágítani, hogy a korabeli magyar politikai és katonai vezetés miként látta, és mivel magyarázta Itália sikertelenségét. A magyar királyi követségi jelentések felhasználásával árnyaltabban kívánom megjeleníteni a háborúhoz fűződő várakozásokat, reményeket, illetve a szembesülést az olasz szövetséges gyenge teljesítményével.

Albánia megszállása és a háború előzményei

Az 1912 óta független Albánia kezdettől fogva az olasz balkáni hatalmi politika középpontjában állt. Miután az osztrák–magyar csapatok 1918 őszén elhagyták az elmaradott országot, Albánia teljes egészében olasz megszállás alá került. A stratégia-

* A szerző PhD, a veszprémi Lovassy László Gimnázium kutatótanára (8200 Veszprém, Cserhát lakótelep 11., reb@mail.lovassy.hu).

gijailag fontos Sazan (olaszul Saseno) szigetének kivételével ugyan hamarosan távoztak, de a két világháború között az ország gyakorlatilag olasz protektorátusként működött.¹ Az alig egymilliós állam gazdaságilag, politikailag és katonai értelemben is sok szállal kötődött Olaszországhoz. Zogu (1928–1939) uralkodása alatt a függés fokozatosan nőtt, Mussolini pedig a balkáni terjeszkedés ugródeszkájaként tekintett Albániára. Az ország fölötti olasz befolyás nemcsak a dalmát partvidék hovatarozása miatt ellenséges Jugoszláviával szemben volt kívánatos, de az Otrantói-szoros balkáni oldalát ellenőrző szerepe miatt az Adria feletti tengeri uralom szempontjából is nélkülözhetetlen volt a római vezetés számára. Az albániai hídfőállás emellett lehetőséget nyújthatott a további, Görögország irányába mutató olasz terjeszkedésnek.

Hitler 1935–1939 közötti látványos külpolitikai sikereivel szemben Mussolini mindössze Etiópia elfoglalását tudta felmutatni (1935–1936). Prága és a Memelvidék német megszállása 1939 márciusában az olasz vezetést arra készítette, hogy a német térnyerés ellensúlyozásaként elfoglalja Albániát. Az 1939. április 7-én kezdődő okkupáció minimális ellenállással találkozott, Zogu király pedig Görögországba távozott.² A kis ország az olasz birodalom része lett, III. Viktor Emánuel felvette az Albánia királya címet.³ Az alig több mint egymilliós országba rövid időn belül 120 ezer katona és 30 ezer polgári alkalmazott érkezett Itáliából, és megindult az elképesztően elmaradott infrastruktúra fejlesztése. Elsősorban az úthálózat, a két nagy kikötő, Vlora (Valona) és Durrës (Durazzo), valamint a repülőterek kiépítése kapott prioritást. A katonai célú beruházásokkal a fasiszta vezetés kezdettől fogva arra törekedett, hogy az albániai támaszpontokról kiindulva mind a délszláv állam, mind Görögország megtámadását megkönnyítse.

Az olasz uralom megszilárdulását elősegítette az albán nemzeti igények felkarolása. Az olaszok támogatták az albán nacionalisták területi igényeit Jugoszláviával (Koszovó) és Görögországgal szemben. 1939 és 1941 között fokozatosan javultak a kapcsolatok a délszláv állammal, így elsősorban a hellén királyságban élő kisebbségre lehetett építeni az albán irredentizmust. Az Epiruszban élő albánok helyzete kezdetől fogva nehezítette Róma és Athén kapcsolatait. Ugyanakkor a görögök továbbra sem kívántak lemondani a Dél-Albániában (Észak-Epirusz) élő ortodox népességről, e közösség helyzete 1912 óta kiélezte Tirana és Görögország viszonyát.

A fasiszta Olaszország és a görög állam kapcsolata az 1923-as korfui incidens után sokat javult, ezt jelezte az 1928-as barátsági egyezmény is.⁴ Az 1930-as években a jó viszony fokozatosan megromlott. Az olaszok közeledése a területi revíziót támogató Bulgáriához, valamint Róma gyanakvása a Jugoszláviát is magában foglaló Balkán Paktummal szemben nem javította a kapcsolatokat.⁵ 1935-ben

1 Albánia történetéről a második világháború végéig terjedő időszakban: Schmidt-Neke, 1987; Bartl, 1995.

2 Petrov, 2004. 52–56.

3 Jelavich, 1996. 194–196.

4 Klapsis, 2013. 293–302.

5 A Szófia és Róma közötti kapcsolatok elmélyülésére utalt, hogy III. Viktor Emánuel lánya, Johanna hercegnő feleségül ment III. Boriszhoz. A Nyugat-Trákiára igényt tartó Bulgária revizionista törekvései a két háború között folyamatosan a görög külpolitika homlokterében maradtak. Klapsis, 2013. 298–299.

visszaállították a monarchiát Görögországban, a következő évben hatalomra kerülő Joannisz Metasz igyekezett jó viszonyt fenntartani Mussolinivel, de ez a politika hosszabb távon nem lehetett sikeres. A diktatori hatalmat kiépítő Metasz továbbra is baráti kapcsolatokat ápolt Nagy-Britanniával, miközben az etiópiai háború miatt London viszonya megromlott Olaszországgal. Nehezítette a helyzetet a Dodekanészosz-szigetek 1912 óta tartó olasz megszállása. A túlnyomóan görögök által lakott szigetcsoporthoz Cesare Maria de Vecchi kormányzó (1936–1940) irányításával erőszakos olaszosítás kezdődött. De Vecchi 1922-ben fontos szerepet játszott a római menetelésben (*Marcia su Roma*), a fasiszta párt egyik meghatározó vezető személyisége volt. Mussolini fasiszta harcostársának köszönhetően az égei-tengeri olasz „mintagyarmat” helyzete folyamatos feszültséget teremtett Athénnal.⁶

Albánia 1939. áprilisi megszállása komoly riadalmat keltett Görögországban. A további olasz terjeszkedéstől való félelmet enyhítette az április 13-án megadott brit és francia garancia. London és Párizs kezességét vállalt Görögország függetlenségéért, a garanciák elfogadása egyértelművé tette, hogy Metasz a nyugati demokráciákra építve kívánja szavatolni egy esetleges újabb agresszióval szemben a görög területi integritást.⁷ Az olasz megszálló erők tudatos koncentrálása a görög-albán határon tovább növelte a feszültséget, ami csak átmenetileg enyhült Mussolini 1939. szeptemberi semlegességi nyilatkozatával.

Olaszország 1939. augusztusa óta számolt Görögország teljes elfoglalásával. Ekkor készült el Alfredo Guzzoni tábornok haditerve, amelyben legalább három hónap felkészülési időt és 20 hadosztályt szántak az ország okkupációjára. Ezt a tervet 1940. júliusában módosították, ekkor megszületett Carlo Geloso tábornok javaslatára a G terv (*Esigenza G*), amely csak Epirusz és Korfu szigetének megszállásával számolt, és ehhez elegendőnek tartott 11 hadosztályt. Később, 1940. őszén erre a tervre építve indították meg támadásukat az olaszok.⁸

A második világháború kitörése után fokozatosan romlott a két ország viszonya. A folyamatról remek képet festett Budapestre küldött jelentéseiben Velics László athéni magyar követ.⁹ Az olaszok irányában elfogult, de a németekkel szemben inkább ellenséges és határozottan görögbarát Velics – az 1939. és az 1940. évről szóló – összefoglaló jelentéseiben jól nyomon követhető az olasz–görög viszony lépésről lépésre bekövetkező elmérgesedése. Olaszország semlegességi nyilatkozatát követően a két ország kölcsönösen visszavonta csapatainak jelentős részét az albán határról. A háborús feszültség csökkenése ellenére Metasz nem kívánta megújítani az 1928-as olasz–görög barátsági egyezményt, jelezve, hogy továbbra is Nagy-Britannia felé orientálódik. Az angol befolyás növekedésére utalt, hogy 1939. nyarán a Royal Navy hajói számos alkalommal meglátogatták a görög kikötőket, emellett London 2,041 millió fontnyi áruhitelt nyújtott, továbbá két új rombolót is leszállítottak az angol hajógyárak. A kapcsolatokat az sem zavarta meg,

6 Az olasz égei területről bővebben: Réti, 2019. 86–100.

7 Halmosy, 1983. 455–459.

8 Catania, 2019. 1–4.

9 Velics László (1890–1953) 1939 és 1944 közötti athéni tevékenységéről bővebben: Hidas, 2005. 38–52.

hogy 1939 szeptemberétől a királyi haditengerészet komolyan akadályozta a görög kereskedelmi hajózást, amikor a németeknek szánt csempészáru után kutatva az Égei-tengeren átvizsgálta a teherhajókat. Görögország fenntartotta semlegességét, de mindeközben 9 milliárd drachmát költött a bolgár határ mentén kiépített Metasz-vonalra.¹⁰

1940 tavaszától a fokozódó háborús feszültség hatására Görögország fokozatosan mozgósította csapatait. Az athéni követ jelentése szerint a 70 ezres bérelétszámú görög hadsereg állománya az új behívásokkal 130 ezer főre nőtt. Velics úgy vélte, hogy ez a haderő csak védelemre lehet jó, támadásra semmiképpen. A hadsereg diszlokációja ekkor egyértelműen Bulgária ellen irányult, a Metasz-vonalban összpontosították az erők zömét, míg Itália érzékenységevel is számolva az albán határon minimális erőket vonultattak fel.¹¹

Olaszország 1940. júniusi hadba lépése alapján változtatta meg a helyzetet. Ekkor Itália a következő erőket összpontosította Albániában Sebastiano Visconti Prasca tábornok parancsnoksága alatt: hat gyalogos hadosztály (Venezia, Ferrara, Arezzo, Bari, Taro, Piemonte), egy páncélos (Centauro) és egy alpesi (Julia) hadosztály. A szárazföldi erők mellé viszonylag csekély légi erőt telepítettek, mindössze 23 vadászgép, 57 bombázó és 12 felderítő repülőgép állomásozott az országban. Az összehasonlítás kedvéért a Regia Aeronautica hadrendjéhez ekkor papíron több mint 3800 egység tartozott, bár ezek nagyobb része nem volt bevethető.¹²

A britbarát görög politika egyre jobban zavarta Mussolinit, aki a földközi-tengeri háborúban bekövetkező első kudarcokról a figyelmet úgy akarta elterelni, hogy a hellén államot vádolta meg az angolok megsegítésével. Az olasz sajtó augusztus 12-től indította meg görögellenes kampányát egy Daut Hodzsa nevű albán meggyilkolására hivatkozva.¹³ A fasiszta propaganda szerint albán hazafi, a görögök által viszont közönséges banditának tartott személy halála feszültebbé tette a két ország viszonyát. Az eset nyomán Róma megvádolta a görögöket, hogy elnyomják a csamuriai (Epirusz) albánokat. Az olasz sajtó gyorsan kiterjesztette a támadásait a görög semlegességi politikára is. A fő vádpontok a következők voltak: angol kiképzőtisztek vannak jelen a görög hadiflottánál, az ország rádióállomásai brit kezelésben vannak, a helyi hatóságok elősegítik az angol hírszerzést, a szigetország hajói görög kikötőket használnak szabadon, sőt a királyt is London pénzeli. Az olaszok többször tiltakoztak az ellen, hogy angol kereskedelmi hajók nevüket és származási kikötőjüket átfestve rakodtak görög kikötőkben, vagy itt igyekeztek az olasz tengeraltjárók elől menedéket találni.¹⁴

10 MNL OL K 63, 111. cs. 1940. 13/1. Velics László athéni magyar követ jelentése Csáky István külügyminiszternek. „Összefoglaló politikai jelentés az 1939. évről” (1/pol.-1940). Athén, 1940. január 10.

11 MNL OL K 63, 111. cs. 1940. 13/5. Velics László athéni magyar követ jelentése. „Katonai behívások. Adatok a görög hadseregről” (22/pol.-1940). Athén, 1940. május 31.

12 Greene, 1990. 7–8., 76.

13 Sávoly, 1984. 63–65.

14 MNL OL K 63, 111. cs. 1941. 13/1. Velics László athéni magyar követ jelentése Teleki Pál miniszterelnöknek. „Összefoglaló politikai jelentés az 1940. évről” (3/pol.-1941). Athén, 1941. január 20.

Az olasz vádak egyáltalán nem voltak alaptalanok. Ezt bizonyítja, hogy Andrew Browne Cunningham tengernagy, a brit földközi-tengeri flotta parancsnoka maga is elismerte, hogy 1940 nyarán alkalmanként állomásoztattak tankhajókat a görög vizeken, ahol biztonságosabban tudták feltölteni a királyi haditengerészet hadihajóit. Az olaszok válaszul bombázták a briteket, vagyis mindkét hadviselő fél semmibe vette a görög semlegességet.¹⁵ Az athéni magyar követ megerősítette, hogy a nyíltan angolbarát kormánynak köszönhetően a brit hajók és konvojok szabadon mozogtak a görög területiális vizeken.¹⁶

1940. augusztus 15-én, az egyik legfontosabb Mária-ünnepen, Tinosz szigeténél egy ismeretlen tengeralattjáró elsüllyesztette a *Helli* nevű elavult cirkálót. A támadás a népszerű zarándokhely mellett hatalmas felháborodást váltott ki a görög társadalomban. Az athéni magyar követ szerint az angolok és az olaszok egymást vádolták, a görög közvélemény azonban biztos volt benne, hogy az olaszok az elkövetők.¹⁷ Róma tagadta a felelősséget, és az angolokat vádolta meg a torpedók elindításával, de jellemző módon az olasz külügyminiszter is azt feltételezte, hogy olaszok tehetnek az eseményről. Galeazzo Ciano úgy vélte, hogy a Dodekanészosz kormányzója küldte a semleges görög vizekre a tengeralattjárót, amely a görög cirkáló végzetét okozta.¹⁸

Az egyre agresszívebb olasz fellépés és a heves sajtóhadjárat meglepetést, majd aggodalmat váltott ki Athénban. Válaszul a megélenkülő albániai olasz csapatszállításokra augusztus közepétől Görögország csendben tovább folytatta a mozgósítást, több évfolyamot is behívtak a hadseregbe. A görög közvélemény megnyugtatására Lord Halifax külügyminiszter felsőházi beszédében megerősítette, hogy a britek továbbra is érvényben lévőnek tartják az 1939 áprilisában nyújtott garanciát.¹⁹

Az olasz hadvezetőség szeptembertől felgyorsította a csapatszállításokat Albániába. Alig tíz nap alatt, szeptember 10–20. között Brindisiből 40 310 katonát, 7738 lovat, 701 járművet és 33 535 tonnányi utánpótlást szállítottak át az albán kikötőkbe. Mindezt veszteségek nélkül sikerült végrehajtani, mivel a brit hadiflotta nem avatkozott be.²⁰ Szeptember folyamán három hadosztály (Parma, Siena, Piemonte) hajózott át Albániába. Október elejére a balkáni országban már olyan nagyságú haderőt összpontosítottak, amelynek mérete aggodalommal töltötte el mindkét szomszédot, Jugoszláviát és Görögországot is. A jugoszláv külügyminisztérium ki is fejezte aggodalmát a belgrádi olasz követ előtt, és a válasz, miszerint nem

15 Cunningham, 1951. 282.

16 MNL OL K 63, 111. cs. 1940. 13/1. Velics László athéni magyar követ jelentése a magyar királyi honvéd vezérkar főnökének. „Görög helyzetkép” (eln. 2 Vkf. nyil-1940). Athén, 1940. október 3.

17 MNL OL K 63, 111. cs. 1940. 13/1. Velics László athéni magyar követ jelentése. „A Helli görög könnyűcirkáló elsüllyesztése” (38/pol-1940). Athén, 1940. augusztus 21.

18 Ciano, 2001. 284.

19 MNL OL K 63, 111. cs. 1941. 13/1. Velics László athéni magyar követ jelentése Teleki Pál miniszterelnöknek. „Összefoglaló politikai jelentés az 1940. évről.” (3/pol-1941). Athén, 1941. január 20.

20 Jürgen-Hummelchen, 1972. 54.

irányul a délszláv állam ellen az albániai erőösszpontosítás, nem igazán nyugtatta meg a jugoszlávokat.²¹

Mussolini október 12-én hozta meg a végső döntést Görögország megtámadásáról. Ciano szerint Románia német megszállása volt az olasz diktátor számára az utolsó csepp a pohárban. Romániát az olasz diplomácia jó ideig a saját érdekszférájának tartotta, de az olajmezők miatt kiemelkedő stratégiai fontosságú ország a második bécsi döntés után egyértelműen Berlin befolyása alá került. Mivel Hitler nem avatta be katonai terveibe az olaszokat, Mussolini úgy döntött, hogy Görögország elfoglalásával állítja helyre a Balkánon felborult egyensúlyt, és állítja kész tények elé a németeket.²²

Ciano beszámolt Villani Frigyes római magyar követnek arról az október 15-i haditanácsról, amelyen Mussolinin kívül a hadsereg legfőbb vezetői jelentek meg, így Ciano mellett Pietro Badoglio, Ubaldo Soddu, Mario Roatta, valamint az albániai erők parancsnoka, Sebastiano Visconti Prasca. Érdekes, hogy a légierő és a haditengerészet képviselői nem vettek részt ezen a fontos megbeszélésen. A magyar követ beszámolója szerint Mussolini itt közölte döntését Görögország megtámadásáról, elsődleges célként Epirusz és a Szalonikiig terjedő északi országrész megszállását jelölte meg. A tanácskozáson felszólalt Albánia királyi helytartója, Francesco Jacomoni, aki egyáltalán nem számolt komoly görög ellenállással. Prasca egyetértett a hadművelet megindításával, ugyanakkor további két hadosztály bevetését kérte a megfelelő erőfölény kialakításához. Badoglio sem tiltakozott a háború ellen, de felhívta a figyelmet, hogy a határra felsorakoztatott haderő csak Epirusz elfoglalására elegendő, amennyiben Athént is el akarják foglalni, legalább 20 hadosztályra lenne szükség, amint azt az eredeti Guzzoni-féle haditerv javasolta. A marsall kétségeinek adott hangot, hogy ekkora hadsereg átszállítására a két albániai kikötő, Vlora és Durrës korlátozott kapacitása elegendőnek bizonyulhat.²³ A kétségek megfogalmazása ellenére végül egyhangúan elfogadták a görögországi akció tervét, és megkezdődtek az utolsó előkészületek.

A Duce utasítására október 26-án új lendületet kapott a görögellenes olasz sajtókampány. A hazai közvélemény meggyőzése érdekében olyan valótlan hírek jelentek meg az újságokban, melyek szerint görög fegyveres bandák törtek be Albániába, vagy bombamerényletet hajtottak végre olasz révkalauzok ellen.²⁴ A lejárató kampány közepette Ciano magához hívatta a szövetséges államok római követeit, hogy közölje velük az olasz szándékokat.²⁵ Október 27-én este a német, a japán és a spanyol követ mellett Villani is meghívást kapott. Az olasz külügyminiszter ismertette az Athénnek szánt ultimátumot, amely tételeken felsorolta az olasz sérelmeket: „Görögország megengedte Angliának kikötői és [a] tengerpart hadi

21 Sávoly, 1984. 77–78.

22 Ciano, 2001. 300.

23 MNL OL K 63, 218. cs. 1941. 23/1. Villani Frigyes magyar követ jelentése Csáky István külügyminiszternek. „Olasz–görög háború. Badoglio tábornagy felváltása” (225/főn. pol.-1940). Róma, 1940. december 7.

24 MNL OL K 63, 111. cs. 1941. 13/1. Velics László athéni magyar követ jelentése Teleki Pál miniszterelnöknek. „Összefoglaló politikai jelentés az 1940. évről.” (3/pol.-1941). Athén, 1941. január 20.

25 Ciano, 2001. 305.

célokra való felhasználását, légi haderejének anyagellátását, információs szolgálat berendezését és ezekre nézve Angliával katonai megállapodásokat kötött. Az Olaszország ellen irányuló garanciát elfogadta. Albániával szemben terrorisztikus politikát folytatott és iparkodott ott zavart kelteni. Görögország semlegességi kötelezettségeit ezzel megszegte és angol hadibázissá vált. Ezért az olasz kormány kénytelen követelni, hogy Görögország engedje meg – mint semlegességének biztosítását –, hogy néhány stratégiai pontot a háború tartamára megszállhasson.”²⁶

A háború kitörése és az olasz támadás

Mussolini levélben értesítette szándékairól Hitlert, aki a hír hallatára Olaszországba sietett, de elkésett. Az olaszok sejtették, hogy a német szövetséges ellenezni fogja a háborút, ezért úgy időzítették a megbeszéléseket, hogy már ne lehessen megakadályozni a támadást. A két diktátor október 28-i firenzei találkozójakor már megindult a háború, így nem sikerült eltéríteni Mussolinit a görög akciótól, pedig Hitler ellenezte a lehető legrosszabb időjárási körülmények között meginduló vállalkozást. A Führer joggal tartott a britek beavatkozásától és a Balkán stabilitásának felborulásától. A németek elsődlegesen a romániai olajmezők biztonságát féltették a görögök megsegítésére érkező brit királyi légierőtől.²⁷

Az ultimátumot 1940. október 28-án hajnali háromkor nyújtotta át Athénban Emanuele Grazzi követ a megdöbbsent Metaxasznak. A görög diktátor határozottan elutasította az olasz követeléseket, a „nem napja” azóta is nemzeti ünnep Görögországban. A háromórás gondolkodási idő lejárta előtt fél órával az olasz hadsereg megindította a támadást az albán határon. A diplomáciai kapcsolatok megszakadtak, október 30-tól kezdve az olasz érdekek görögországi képviselőjét az athéni magyar követség vette át.

Az erőviszonyok egyértelműen Itáliának kedveztek, ugyanakkor a hatalmas olasz haderőnek viszonylag kis részét összpontosították Albániában. A rendkívül rossz terepviszonyok, a gépesített alakulatokkal alig járható utak, továbbá a beköszöntő tél egy jóval nagyobb és felkészültebb hadseregnek is komoly akadályokat jelentettek volna. A felsorakoztatott kilenc hadosztály és a Korfu elfoglalására Brindisiben tartalékolt (Bari) gyaloghadosztály ereje nem volt alkalmas a görög hadsereg megtörésére. Ekkor a teljes olasz szárazföldi hadsereg 73 hadosztályból állt, közülük tehát mindössze tízzel számoltak Görögország ellen.²⁸ Ezekben a hadosztályokban körülbelül 140 ezer katona szolgált, a frontvonalon ténylegesen 87 ezer fő vonult fel, 654 ágyúval. A hadsereget a Regia Aeronautica közel 400 repülőgépe támogatta.²⁹ Az összevont erő nagysága messze elmaradt az 1939-es Guzzoni-féle haditervtől, amely Görögország teljes elfoglalásával számolt. Nehezítette a helyzetet, hogy az olaszok harci morálja igen alacsony volt, még a legjobb-

26 DIMK 5. köt. 1982. 691.

27 Churchill, 1989. 399–400.

28 Greene, 1990. 7–8.

29 Cervi, 2005. 104–105.

nak tartott alpesi hegyi alakulatok sem lelkesedtek a valós okok nélkül megindított, népszerűtlen háborúért.

A görögök is komoly nehézségekkel küzdöttek a felszerelés és az utánpótlás, valamint a légierő terén. Az októberben végrehajtott mozgósításnak köszönhetően 320 ezer katonát állítottak fegyverbe (nagy részük békebeli helyőrségekben állomásozott). Vasváry József belgrádi és athéni magyar katonai attasé szerint a mozgósítás sikeres volt, a görög hadsereg feltöltött 14 békebeli hadosztályt, emellett négy tartalék hadosztályt is. Az olasz légierő nem akadályozta meg a felvonulást, csak egy alkalommal, amikor Patraszt bombázta. Szerencsés körülmény volt, hogy az Athénból a frontvonalhoz vezető egyetlen vasútvonalat sem támadta a Regia Aeronautica. Az attasé szerint a korábban politikailag megosztott görög nép teljes egységét hozta meg a hadüzenet, és a korábban népszerűtlen Metaszasz nemzeti hőssé vált.³⁰

Jellemzi a görögök felkészületlenségét, hogy a támadás pillanatában csak két gyalogos hadosztály és néhány kiegészítő alakulat tartózkodott az epiruszi fronton.³¹ A görög hadvezetés kénytelen volt megosztani az erőket, több hadosztály Bulgáriával szemben a Metaszasz-vonalon helyezkedett el. A Trákiát joggal féltő athéni vezetés szerencséjére Törökország diplomáciai fellépése semlegesítette a bolgárokat. Ankara figyelmeztette Szófiát, hogy amennyiben kihasználja Görögország szorongatott helyzetét, számolnia kell a Trákiában lévő török hadsereg beavatkozásával. A török kiállítás lehetővé tette, hogy az albániai frontra november 30-ra már 11 hadosztályt összpontosítson a görög vezetés, miközben az olasz hadosztályok száma 15-re nőtt.³²

Nem segítette az olasz támadás kibontakozását, hogy Nagy-Britannia, amint az várható volt, azonnal a görögök segítségére sietett. Október 29-én London hivatalosan bejelentette, hogy minden rendelkezésére álló erővel támogatni fogja a megtámadott balkáni országot. November 5-én Churchill beszédet tartott a parlamentben, amelyben megerősítette, hogy katonai segítséget nyújtanak Athénnak. Ennek keretében november elejétől angol léghárító ütegek települtek a főváros melletti repülőterekre, majd megjelentek az első brit repülőszázadok is.³³ A háború hírére már október 29-én kifutott a Cunningham admirális parancsnoksága alatt álló brit földközi-tengeri flotta Alexandriából, hogy megsegítse a görögöket. Az Égei-tengerre érkező brit egységek Metaszasz hozzájárulásával támaszponttá alakították ki a Szuda-öblöt. A kréti bázis ettől kezdve a következő májusig fontos szerepet játszott az Egyiptomból Pireuszba tartó, angol utánpótlást szállító konvojok védelmében és a brit tengeri uralom fenntartásában.³⁴

30 MNL OL K 63, 111. cs. 1941. 13/5. Vasváry József katonai attasé jelentése a magyar királyi vezérkar főnökének. „Görögországi úti jelentés” (61./ka-1941). Belgrád, 1941. március 5.

31 Sávoly, 1984. 92.

32 Keegan, 2019. 136–137.

33 MNL OL K 63, 111. cs. 1941. 13/1. Velics László athéni magyar követ jelentése Teleki Pál miniszterelnöknek. „Összefoglaló politikai jelentés az 1940. évről.” (3/pol.-1941). Athén, 1941. január 20.

34 Cunningham, 1951. 283.

Alig három nappal a háború megindulása után megérkeztek a Royal Air Force első egységei a görög repülőterekre. A görög légierő körülbelül 160 darab, főleg elavult angol, francia és lengyel gépből állt, és nem rendelkezett saját gyártókapacitással. Bár sok görög pilótát Angliában képeztek ki, ez nem ellensúlyozhatta a nagy számbeli hátrányt. Nem meglepő, hogy a háború első két hónapjában a görög légierő felörlődött az olasz túlerővel vívott harcban, és december végére mindössze néhány bevethető gépe maradt. Az olasz légierő már a háború első napján támadásokat indított a görög nagyvárosok, így Athén, Szaloniki és Patrasz ellen. November 1-jén Ciano személyesen is részt vett egy Szaloniki elleni bombatámadásban, amelynek során légi harcba keveredett a görög vadászgépekkel.³⁵

Az olasz bombatámadások nem okoztak nagyobb fennakadást a kikötői forgalomban és a görög hadsereg felvonulásában sem. Ennek részben a szinte folyamatosan rossz időjárás volt az oka, valamint a görög légvédelem és vadászgépek tevékenysége. Hozzájárult a sikertelenséghez a brit kormány által november és december folyamán kiküldött három bombázószázad (Blenheim bombázókkal) és három vadászszázad (Gladiator vadászgépekkel), amelyek pótolták a görög veszteségeket. Az Egyiptomból áttelepülő brit egységeknek problémát jelentett a téli időjárási viszonyok között is használható repülőterek hiánya. Emiatt a fronthoz közeli Larissza helyett a távolabbi, Athén környéki repülőterekről kellett bevetni a brit gépeket. Szaloniki környékére politikai okokból, a németek érzékenysége tekintettel, Metaxasz nem engedélyezte a brit repülőgépek telepítését. A háború egész időszaka alatt a királyi légierő hatékonyan támogatta a görög szárazföldi csapatokat és támadta az Albániában lévő olasz utánpótlási központokat.³⁶

Az október 28-án meginduló szárazföldi támadás kezdettől fogva heves görög ellenállásba ütközött, a sártengerré vált rossz utakon csak lassan nyomultak előre az olasz hadosztályok. A fő célkitűzéseket, vagyis a Metsovoni-hágót, Joanninát, a tengerparti Artát és Prevezát nem sikerült elérni. November 5-ig csak Konitsánál és a partvidéki Igoumenitsánál értek el jelentősebb térnyerést. A Julia alpesi hadosztálynak sikerült a legmélyebben betörni, körülbelül 40 kilométeres előrehaladással elfoglalta Vovuszát. A beérkező erősítések miatt a görög ellenállás napról napra nőtt, ezért november 1-jén Prasca úgy döntött, hogy az eredetileg Korfu megszállására tartálékolt Bari hadosztályt Vlorába küldi és az epiroszi támadást erősíti meg. Ez azonban kevés volt, ahogy az október 31-től részletekben érkező további három hadosztály is. Az olasz felvonulást megzavarták a brit és görög légierő Tirana, Durrës, Gjirokastra és Korça elleni bombatámadásai. A heves esőzések és a hóolvadás eredményeként a térség folyói (Vjosa vagy Aóosz, Thiamisz) megáradtak, tovább nehezítve az előrenyomulást. A Pindosz-hegységben megkezdődő nagy havazás lelassította a támadást, amely egy héttel a háború kitörése után mindenütt teljesen leállt. A sikertelenség láttán Mussolini leváltotta Prascát, helyette november 9-től Ubaldo Soddu tábornok vette át a parancsnokságot.

35 Ciano, 2001. 306.

36 Az angol légierő szerepéről bővebben: D'Albiac, 1947.

A görög ellentámadás

Az első sikerüket a görögök az olasz balszárny ellen érték el. Florinából kiindulva, a Preszpa-tótól délre már november 1-jén ellentámadásba lendültek, és három kilométerre benyomultak Albániába, elfoglalva Bilisht települést. A túlzottan előretört Julia hadosztályt a görög nyomás hatására kénytelenek voltak visszavonni az albán határhoz. Az esős-havas időjárás és a rossz úthálózat ellenére november 14-én már hét görög hadosztály állomásozott az epiruszi fronton.³⁷ Alexandrosz Papagosz tábornok, a görög hadsereg főparancsnoka az erősítések megérkezése után ellentámadást rendelt el az arcvonaltól északi részén. Nyugat-Macedóniában Georgiosz Colakoglu tábornok vezetésével helyi szinten kétszeres erőfölényt alakítottak ki a görögök, és november 14-től sikeres offenzívát indítottak a meglepett olaszok ellen. Véres harcokban visszaszorították albán területre az ellenséget és november 22-re elfoglalták Korça városát.

Ezzel egy időben a középső és a tengerparti szektorban is kibontakozott a görög ellentámadás. November 23-án minden görög terület felszabadult, a harcok áthelyeződtek Albániába. A felbomló olasz alakulatok nem tudták feltartóztatni a görögöket, sorra estek el az albán határ menti támpontok, így november 21-én Erseka, 22-én Leskovik. November 23 után Papagosz fő erőfelfejtése a középső és déli arcvonaltól helyeződött át. A cél az olasz utánpótlás legfontosabb kikötőjének, Vlorának az elfoglalása volt. A görög támadás fokozatosan felőrölte az olasz védelmet, december 5-én Delvina, 6-án a Mussolini leányáról elnevezett Porto Edda (Saranda), majd 8-án Gjirokastra esett el. Északon az Ohridi-tónál november 29-én Pogradec bevétele, a tengerparton december 22-én Himara elérése jelentette a legmélyebb benyomulást az albán területre. A fő csapásirányban a Vjosa völgyében december 3-án esett el Përmet, majd véres harcokban sikerült megállítani a görög térnyerést Këlcyránál (Kliszura). Az itt lévő hágót végül 1941. január 6–11. között foglalták el, ezzel lezárult a két hónapos támadássorozat. A görög erők offenzív ereje ezzel kimerült, a frontvonal január és március között mélyen Albániában megmerevedett.³⁸ A folyamatos erősítéseknek köszönhetően olasz részről 1941. január 1-jén 10 613 tiszt, 261 850 alacsonyabb rangú katona tartózkodott Albániában, ekkora erővel szemben már nem tudtak komolyabb sikereket elérni a görögök.³⁹

A kedvezőtlen időjárási körülmények között zajló harcok mindkét felet teljesen kimerítették. A katonák jelentős része szenvedett fagyásos sérülést (sokan meg is fagytak). Az olasz haderő morálját jelezte, hogy december végéig legalább 10 ezer olasz katona adta meg magát.⁴⁰ A fasiszta hadvezetést megdöbbentette a heves ellenállás, majd a sikeres görög ellenoffenzíva. Kapkodva igyekeztek minél

37 Cervi, 2005. 100–101.

38 MNL OL K 63, 111. cs. 1942. 13/1. Velics László jelentése Bárdossy Lászlónak. „Összefoglaló politikai jelentés az 1941. évről” (7/pol.-1942). Athén, 1942. január 31.

39 Pearson, 2005. 102.

40 MNL OL K 63, 111. cs. 1941. 13/1. Velics László athéni magyar követ jelentése Teleki Pál miniszterelnöknek. „Összefoglaló politikai jelentés az 1940. évről” (3/pol.-1941). Athén, 1941. január 20.

jelentősebb erősítéseket küldeni az anyaországból, de ezt megnehezítette a rossz időjárás. Az amúgy is nehezen járható, sártengerré váló utakon csak lassan érkezett meg az utánpótlás a frontra. A viharossá váló tenger miatt lefújták a korfui partraszállást is. Nagyobb problémát jelentett a két albániai kikötő, Vlora és Durrës szűkös kapacitása, a kihajózott csapatok és a hadianyag feltorlódása szinte állandó gondot okozott. A Brindisiből induló konvojokat folyamatos támadások érték a brit és görög tengeralattjárók részéről.⁴¹ Az erősítések jelentős részét ezért kényszerűségből légi úton kellett Albániába szállítani. Ebben a feladatban komoly szerepet kapott a Luftwaffe is, amelynek első szállítógépei már novemberben megkezdtek az olasz erők Tiranába juttatását. A berlini magyar követ, Sztójay Döme 1941. február 1-jén keltezett jelentésében azt állította, hogy Hermann Göring mintegy kétezer repülőgépet indított Itáliába, amelyekkel 20 ezer olasz katonát vittek át Albániába.⁴² A magyar követ itt nyilvánvalóan a német X. légi hadtest Szicíliába és a Dodekanészosz-szigetekre telepítéséről beszélt. Mivel a Duce büszkeségből elutasította a német szárazföldi erők Albániába küldését, Hitler a Luftwaffe bevetésével igyekezett megsegíteni a szorult helyzetbe került szövetségest.

Az olasz hadvezetés kétségbeesését jelezte, hogy a korábban ellenségnek tekintett Jugoszláviához fordult. Bakách-Besseney György belgrádi magyar követ 1941 januárjában arról számolt be, hogy az olaszok a jugoszláv kormányhoz fordultak ezer tehergépkocsi átengedéséhez szárazföldi úton Albániába. Jugoszlávia semlegességére hivatkozva elutasította ugyan a kérést, de a követ szerint korábban kétszáz „automobilt” tengelyen juttattak el Triesztből Albániába, az ügy felett ekkor Belgrád még szemet hunyt.⁴³

Mussolini a kudarcok hatására először Prascát váltotta le, majd decemberben utódját, Soddu tábornokot is. Belebukott a görögországi kalandba Badoglio vezérkari főnök, helyét Ugo Cavallero tábornok foglalta el, akit Ciano az olasz hadsereg legkiválóbb stratégájának és organizátorának tartott.⁴⁴ Leváltása után Badoglio az olasz szenátus külügyi bizottságában azzal az érdekes érveléssel védekezett, hogy a Görögország elleni akció nem is igazi háború, hanem csak fegyveres demonstráció. A meghallgatáson kiderült, hogy a katonai hírszerző osztály értesülései a görög hadseregről és annak harcászati értékeiről tévesek voltak, és nem használtak Grazzi athéni követ figyelmeztetései sem azzal kapcsolatban, hogy komoly görög ellenállással kell számolni.⁴⁵ A helyzet komolyságát jelezte, hogy január 25-én Mussolini elrendelte több miniszter és fasiszta állami vezető felszerelését és az albán frontra vezénylését. Az „önkéntesként” harcoló fasiszta miniszterek megjelenése a frontvonalon nyilvánvalóan propagandacélokat szolgált, ugyanakkor jelezte Mussolini kétségbeesését is.⁴⁶

41 Jürgen-Hummelchen, 1972. 70–71.

42 DIMK 5. köt. 1982. 850.

43 Uo. 828–829.

44 MNL OL K 63, 218. cs. 1941. 23/1. Villani Frigyes magyar követ jelentése Csáky István külügyminiszternek. „Olasz–görög háború. Badoglio tábornagy felváltása” (225/főn. pol.-1940). Róma, 1940. december 7.

45 DIMK 5. köt. 1982. 793.

46 Pearson, 2005. 116.

Nehezítette a helyzetet, hogy a brit flotta is aktivizálta magát. 1940. november 11-én éjszaka az *Illustrious* repülőgép-hordozóról felszálló repülőgépek két hullámban csapást mértek az olasz haditengerészet tarantói támaszpontjára. A támadást végrehajtó 22 Swordfish repülőgép mindössze két egységet veszített, miközben elsüllyesztette a *Conte di Cavour* csatahajót, és hosszú időszakra használhatatlanná tette a *Caio Duilio* és a *Littorio* csatahajót.⁴⁷ A „mediterrán Pearl Harbornak” köszönhetően az olasz flotta elvesztette csatahajóinak felét, megnőtt a brit flotta mozgási szabadsága, és megerősödött a Földközi-tenger középső medencéje feletti angol ellenőrzés. November 13-án Churchill a parlament alsóházában meglegegetten számolt be az akcióról. A miniszterelnök szerint a sikernek köszönhetően döntően megváltoztak a Földközi-tenger erőviszonyai.⁴⁸ Hasonlóan vélekedett Barcza György londoni követ, aki 1940. november 27-én keltezett jelentésében így írt a helyzetről: „Angol flotta sikeres akciója Tarantóban, brit csapatok partraszállása Kréta szigetén és repülőbázisok létesítése Görögországban, valamint főleg a görögök váratlan sikerei Anglia helyzetét a Földközi-tengeren lényegesen megerősítették.”⁴⁹

A tengeren elszenvedett súlyos csapást hamarosan követte az afrikai hadszíntér hasonlóan megalázó vereségsorozata. Decemberben a 8. brit hadsereg Szidi Barraninál támadásba lendült és súlyos vereséget mért az ott állomásozó olasz erőkre. 1941 februárjáig nemcsak az egyiptomi területeket foglalták vissza az angolok, hanem egész Kirenaika a megszállásuk alá került. A sorozatos kudarcok közül az olasz közvéleményt a görögországi vereség viselte meg legjobban. Villani római követ 1941. február 6-án írt titkos jelentésében megállapította: „Az afrikai események, amelyek végső következményeikben sokkal inkább érinthetik Olaszország nagyhatalmi pozícióját, a közönséget kevésbé érdeklik a görög háborúnál. A leki-csinylett és megvetett görögök győzedelmes előrenyomulása jobban fáj az olaszoknak, mint a hatalmas angol ellenség által elért afrikai sikerek.”⁵⁰

A háború lezárása

Január közepétől március 9-ig gyakorlatilag leálltak a hadműveletek. A felek kölcsönösen kimerültek, az időjárási helyzet pedig nem tett lehetővé jelentősebb harci tevékenységet. Cavallero tábornoknak sikerült megszilárdítania az arcvonalat, bár ehhez a görög haderő kifulladására is kellett. Eközben újabb utánpótlást és friss erőket szállítottak az albániai frontra. Mussolini nem mondott le arról, hogy önállóan, a német szövetséges beavatkozása nélkül törje meg a görög ellenállást. Az idő sürgetett, mivel Románia után a Wehrmacht megszállta Bulgáriát is. Románia még az előző év novemberében, Bulgária 1941. március elején csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez. A német haderő felsorakozott a trákiai határon, felkészülve Görögország lerohanására.

47 Cunningham, 1947a.

48 Churchill, 1989. 402–403.

49 DIMK 5. köt. 1982. 748.

50 Uo. 858.

1941 januárjában meghalt Metaxasz, utódja Alexandrosz Korizisz miniszterelnök lett, aki II. György királlyal (1922–1924 és 1935–1947) együtt már nem elenezte a nagyobb mértékű közvetlen brit jelenlétet. A tél folyamán zajló albániai harcokban lassan felőrlődtek a görög tartalékok, ráadásul a német lépések egyre nyilvánvalóbbá tették, hogy Berlin hamarosan fegyveresen beavatkozik Róma oldalán a Balkánon. 1941. február 8-án a görögök hivatalosan is kezdeményezték, hogy egy jelentősebb brit szárazföldi haderő érkezen a térségbe. A kérés nyomán Athénba repült John Greer Dill, a birodalmi vezérkar főnöke, Archibald Wavell, a közel-keleti brit haderők parancsnoka és Anthony Eden külügyminiszter.⁵¹ Churchill Edennel és a katonai vezetéssel egyetértésben határozott arról, hogy meg kell segíteni a bátran küzdő Görögországot. A beavatkozás mellett szólt, hogy a brit expedíciós erők jelenléte bátorítást adhatott az ingadozó Jugoszláviának és Törökországnak. Londonban abban bíztak, hogy a tengelyhatalmakkal szemben ilyen módon ki lehet alakítani egy erős görög–török–jugoszláv balkáni frontot, amely pozitívan befolyásolhatja a Szovjetunió magatartását is. A februári athéni vezérkari tárgyalások során döntés született egy körülbelül 120 ezer főre tervezett expedíciós hadsereg, valamint 20 repülőszázad küldéséről.⁵²

1941 márciusában a Lustre hadművelet keretében végül mintegy 58 ezer brit, ausztrál és új-zélandi katona érkezett a görög szárazföldre. A Lustre-konvojokkal minden katona és felszerelés épségben partot ért. A brit sikert részben az tette lehetővé, hogy az olasz és a német légi erők közötti együttműködés soha nem volt hatékony. Ennél fontosabb volt a brit flotta Matapan-hegyfoknál aratott győzelme. Az olasz haditengerészet 1941. március 26–28-án erőfeszítést tett a Lustre-konvojok megsemmisítésére, de a Cunningham admirális vezette brit kötelék egy éjszakai akcióban nagy vereséget mért a Regia Marinára. A második világháborúban az európai vizeken bekövetkezett legnagyobb tengeri összecsapásban három olasz nehézcirkáló és két romboló elsüllyedt, súlyosan megrongálódott a *Vittorio Veneto* csatahajó.⁵³ A matapani kudarc olyan sokkhatást váltott ki, hogy az olasz felszíni flotta továbbiakban nem akadályozta a Lustre-konvojokat, sőt teljesen passzívan szemlélte a későbbi görögországi brit evakuációt és a kréti csatát is.

Velics László az athéni követektől szerzett információk alapján úgy tudta, hogy Eden látogatása után hét brit hadosztály kiküldésében egyeztek meg. A magyar követ értetlenül szemlélte, hogy a nemzetközösségi csapatok szállítása fényes nappal zajlik, és sem az olasz flotta, sem a légi erők nem akadályozta meg. A görög kereskedelmi hajókat is igénybe vevő konvojok veszteség nélkül rakodtak ki Pireuszban és Vóloszban, főleg ausztrál katonákkal, de voltak köztük ciprusiak és palesztinaiak is. Velics megemlítette, hogy Szalonikibe és Trákiába tudatosan nem küldtek brit erőket, nehogy ezzel provokálják a németeket. Így 1941 márciusában a bolgár határon mindössze négy görög hadosztály állt a felsorakozó német hadsereggel szemben.⁵⁴

51 Churchill, 1950. 73–74.

52 Higham, 2012. 161.

53 Cunningham, 1947b.

54 MNL OL K 63, 111. cs. 1941. 13/1. Velics László athéni magyar követ jelentése. „Eden athéni látogatása. Helyzetjelentés” (2026/pol.-1941). Athén, 1941. március 20.

Nem sokkal azt követően, hogy megkezdődött a brit haderő Görögországba szállítása, március 9-én megindult a döntőnek szánt olasz offenzíva Albániában. Vasváry József athéni magyar attasé szerint az albániai görög haderő ekkor 16 gyaloghadosztályból és egy gépesített hadosztályból állt. Emellett egy-egy hadosztály állomásozott Athénban és Krétán, további négy a bolgár határ mellett. A magyar attasé 1941. március 5-én keltezett jelentésében elég lehangoló képet festett a kimerült görög hadseregről. A kezdeti lelkesedés már eltűnt, a németektől való félelem pedig egyre nagyobb lett. Vasváry megállapítása szerint: „A fegyelem oly laza, a felszerelés oly gyenge, hogy a görög hadsereg egy erélyesebb támadásnak nem fog tudni ellentállni.”⁵⁵

A jóslat nem igazolódott be, az olasz tavaszi támadást még sikerült visszavernie a görögöknek. Mussolini személyesen is megszemlélte a hadműveletet, és joggal bízott abban, hogy a 24 hadosztályra növelt olasz hadsereg végre át tudja törni a görög frontot, és így a németeket megelőzve érheti el Athént. Számításaiiban azonban ismét csalódnia kellett, az offenzíva minimális térnyerés mellett nagyon hamar kifulladt. A szívósan ellenálló görögökön kívül a brit légierő tevékenysége hozzájárult az újabb kudarchoz. A John Henry D’Albiac légimarsall által vezetett RAF-egységek hatékonyságát növelte, hogy februártól megjelentek a legkorszerűbb Hurricane vadászgépek, amelyekkel szemben a Regia Aeronautica tehetetlen volt.⁵⁶ Ezzel párhuzamosan a kis görög haditengerészet rombolói és tengeralattjárói szintén sikereket értek el az Otrantói-szorosban, sőt még Vlorát is megtámadták.⁵⁷ A március 24-ig elhúzódó áttörési kísérletek jelentették a fasiszta Olaszország utolsó kísérletét, hogy önerőből törjék meg a görög ellenállást.

A Görögországba érkező brit alakulatok az Aliakmon folyó mellett vonultak fel, az ide összpontosított három görög hadosztály segítségével remélték, hogy ellen tudnak állni a Bulgáriában gyülekező 12. német hadsereg támadásának. A német hadvezetőség hat gyalogos, két páncélos és két hegyi hadosztályt különített el a Görögország elleni támadásra, vagyis a Marita hadművelet végrehajtására. A Luftwaffe több mint ezer gépet vonultatott fel a Balkánon, ebből 414 támogatta közvetlenül a 12. hadsereget. Az Albániában és Dél-Itáliában állomásozó több mint 300 olasz repülőgéppel együtt teljes volt a tengelyhatalmak légi fölénye.⁵⁸ Villani római követ egy hónappal a német támadás megindulása előtt jelentette, hogy a görög hadsereg nem fog a németekkel harcolni, és ha akarná, sem tehetné meg, mert a zöme az albán fronton tartózkodik, és ezek átcsoportosítása lehetetlen.⁵⁹ A kimerült görög hadosztályokat valóban nem lehetett átcsoportosítani a motorizált szállítókapacitás szinte teljes hiánya miatt.

55 Vasváry József 1941. február 18-án személyesen utazott állomáshelyéről Belgrádba. Tapasztalatairól írt jelentése jó betekintést nyújt a görög mozgósításról és az általános közhangulatról. MNL OL K 63, 111. cs. 1941. 13/5. Vasváry József katonai attasé jelentése a magyar királyi vezérkar főnökének. „Görögországi útijelentés” (61./ka-1941). Belgrád, 1941. március 5.

56 D’Albiac, 1947. 209.

57 MNL OL K 63, 111. cs. 1942. 13/1. Velics László jelentése Bárdossy Lászlónak. „Összefoglaló politikai jelentés az 1941. évről” (7/pol.-1942). Athén, 1942. január 31.

58 Playfair, 1956. 81–85.

59 DIMK 5. köt. 1982. 916.

Az Aliakmon-vonal tartásához mindenképpen szükséges volt, hogy a németek ne tudjanak az úgynevezett monasztiri (Bitola) résen keresztül a brit erők és az Albániában lévő görög hadsereg hátába kerülni. A brit erők balszárnyának biztosításához szükségessé vált a jugoszlávokkal való együttműködés. 1941. március 25-én a délszláv állam csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, két nap múlva azonban Belgrádban katonai puccsal kormányváltás történt. Az új, angolbarát Dušan Simović-kormány azonnal felmondta a megállapodást. A britek által támogatott fordulattal esély nyílt arra, hogy az expedíciós erő a jugoszláv hadseregre támaszkodva tartani tudja az Aliakmon-vonalat. A belgrádi fordulat hatására Hitler azonnal átdolgoztatta a Marita-tervet, és parancsot adott Görögország mellett Jugoszlávia megtámadására.

1941. április 6-án megindult a tengelyhatalmak összehangolt támadása Jugoszlávia és Görögország ellen. A délszláv állam hihetetlenül gyors összeomlása miatt nem maradt esély arra, hogy az Aliakmon folyó mentén feltartóztassák az elenséget. A német haderő a macedóniai Bitola irányából tört be Észak-Görögországba, április 10-én elfoglalta Florinát, majd az április 14-én bevett Kozánin keresztül 19-ére elérte Joanninát. Így a németek az albániai görög haderő hátába kerültek, miközben az olaszok is megindultak nyugatról. A fasiszta haderő április 14-én visszafoglalta Korcát, 17-én Këlcyrát, és néhány nap alatt kiszorították a kimerült görögöket Dél-Albániából. Az Epiruszba visszavonult görög hadsereg április 20-án Colakoglu tábornok parancsnoksága alatt kapitulált a német hadsereg előtt. Mussolini tiltakozására három nappal később a megadást meg kellett ismételni az olaszok előtt is.⁶⁰

Korizisz miniszterelnök öngyilkosságot követett el. Wavell tábornagy Pápagosz görög vezérkari főnökkel és a királlyal egyetértésben döntött a teljes evakuációról. A Demon fedőnevű hadművelet keretében április végén hét nap alatt összesen 50 172 fő hajózott át Krétára és Egyiptomba, ugyanakkor több mint 12 ezren német fogságba estek. A brit expedíciós haderő mintegy 80 százaléka megmenekült, tekintetbe véve a hatalmas német légi fölényt, ez mindenképpen sikernek nevezhető.⁶¹ Athénba április 27-én vonultak be a német csapatok, az Epiruszból érkező olasz erők csak májusban érték el a fővárost. 1941. május 20. és június 2. között Kréta légi úton történő elfoglalásával (Merkúr hadművelet) egész Görögország a tengelyhatalmak uralma alá került.⁶²

Velics László 1941. évi összefoglalójában pontos adatokat közölt a két fél veszteségeiről. Görög részről 11 178 katona halt meg, 18 157 megsebesült. Ezek az adatok nem tartalmazták a Krétaért folytatott harcok áldozatait. Az olasz hadsereg veszteségei 1940. október 28. és 1941. május 31. között: 13 502 halott és 38 768 sebesült, ezekhez jött még 59 halott és 68 sebesült albán.⁶³ Jól jellemezte

60 Keegan, 2019. 149.

61 Cunningham, 1948.

62 A Merkúr hadműveletről: Forty, 2002.

63 A német veszteségek a görög szárazföld elfoglalása során: 1160 halott, 3755 sebesült és 345 eltűnt, míg a Brit Nemzetközösség veszteségei a görögországi hadjárat során: 903 halott és 1250 sebesült. Higham, 2012. 175.

az egész háborút, hogy az albán fronton a görögök körülbelül 20 ezer foglyot ejtettek, míg közülük csak 3500 került olasz fogságba.⁶⁴

Összegzés

A győztesek felosztották Görögországot. Hitler elismerte az olasz érdekek elsőbbségét, így Görögország területének nagy része, lakosságának közel kétharmada Itália katonai megszállása alá került. Epiruszt Nagy-Albániához csatolták, a Jón-szigeteket

⁶⁴ MNL OL K 63, 111. cs. 1942. 13/1. Velics László jelentése Bárdossy Lászlónak. „Összefoglaló politikai jelentés az 1941. évről” (7/pol.-1942). Athén, 1942. január 31.

pedig anektálták az olaszok. A németek azonban megtartották maguknak a két fő ipari központot, Athént és Szalonikét, valamint a nagy véráldozattal meghódított, stratégiai fontosságú Krétát. Német megszállás alá került Trákia egy kis sávja, valamint az Égei-tenger keleti szigetei. Hitler ezeket a területeket nyilvánvalóan azért tartotta meg, hogy esetleges átadásukkal nyerje meg Törökországot, hogy lépjen hadba. Bulgária visszakapta égei-tengeri partját, amit az első Balkán-háborúban megszerzett és a neuillyi békében teljes egészében elveszített, sőt ezen túlmenően pár görög szigetet is.⁶⁵

65 Görögország felosztásáról, a megszálló hatalmak és a civil lakosság közötti viszonyról nagyon jó képet festett Velics László. Jelentése szerint a németek 40 ezer km², a bolgárok 15 ezer km², az olaszok pedig 75 ezer km² görög területet szálltak meg. MNL OL K 63, 111. cs. 1941. 13/1. Velics László athéni magyar követ jelentése. „Görögország felosztása a megszálló hatalmak között” (12/pol-1941). Athén, 1941. július 18.

Az olasz–görög háború előtt senki sem gondolta, hogy Itália katonai erejével sikerrel dacolhat a kis balkáni ország. Olaszország 1938-ban a gyarmatok nélkül 44,7 millió lakossal rendelkezett, szemben Görögország alig 7,3 milliós népességével.⁶⁶ A magyar vezérkari főnökség által 1940. március 13-án készített helyzetelemzés szerint Albánia elfoglalásával az olasz birodalom a Balkán legerősebb államává vált, a görögökkel kapcsolatban pedig így vélekedtek: „A hadsereg gyenge kiképzésű, hiányzik a fegyelem, csak belső rend, esetleg védelmi feladatok megoldására alkalmas.”⁶⁷

A magyar követek és attasék jelentéseikben egészen a háború kitöréséig hasonló módon értékelték Görögország lehetőségeit. Olaszország váratlan kudarcra megdöböntette a magyar diplomáciai kart és a katonai vezetést is. Az olaszbarát külpolitikai irányra nagy csapást mértek az albániai események, és nehezen sikerült napirendre térni afelett, hogy Olaszország katonai potenciálja még egy kis balkáni állam legyőzéséhez sem elegendő. Csáky István külügyminiszter alig egy hónappal a háború kitörése után, 1940. november 27-én a Külügyi Bizottság előtt tartott beszédében e szavakkal igyekezett megmagyarázni a sikertelenséget: „Hiába örvendeznek egyesek, hogy Olaszország nem foglalta el még Görögországot. A tengelyhatalmak mérlegében az idő nem tétel. A fasiszta Olaszország elég erős arra, hogy meggondolási időt is engedhet egyes államoknak a jobb belátásra anélkül, hogy presztízse csorbát szenvedjen.”⁶⁸

A korabeli követi jelentésekben sokkal tárgyilagosabban igyekeztek megmagyarázni Róma kudarcát. Az olasz passzivitást aggasztónak találták, különösen a hadiflotta területén, amely egyértelműen Itália legmodernebb fegyverneme volt. A szárazföldön többnyire a rossz időjárásnak, a kétségtelenül nehéz terepviszonyoknak és az elkapkodott, elégtelen felkészülésnek tudták be a kudarcokat. Elhibáztak találták, hogy az olaszok nem alakítottak ki megfelelő méretű túlerőt a görög hadsereggel szemben. A háború elhúzódása rávilágított az olasz gazdaság gyengeségére, importfüggőségére, különösen az üzemanyaghiányra. A magyarázatok között ismétlődő elem Nagy-Britannia Athénnek nyújtott pénzügyi és katonai segítsége, főleg a haditengerészet és a légierő terén. A belgrádi, ankarai és athéni követek ismétlődően jelezték, hogy Itália nagyhatalmi presztízse súlyos csapást szenvedett el a háború alatt. Az olasz közhangulatban bekövetkező negatív változást jelezte, hogy egyesek már „második Caporetto”-ról beszéltek.

Itália végül csak német segítséggel tudta legyőzni a bátran védekező görögöket. A görögországi hadjárat volt Mussolini utolsó önálló vállalkozása, és ezzel véget ért a „párhuzamos háború” kísérlete. Az 1940–1941-es konfliktus a magyar politikai és katonai vezetés számára egyértelművé tette, hogy Olaszország már csak Hitler segítségével tudja fenntartani hatalmi helyzetét mind a Balkánon, mind a mediterrán térségben. Az olasz nagyhatalmi szerep megrendülését jól tükrözte a magyar vezérkari főnökség 1942 májusában készített helyzetelemzése, amely sze-

66 MNL OL K 63, 218. cs. 1940. 23/1. Villani Frigyes római magyar követ jelentése. „Összefoglaló politikai jelentés az 1939. évről” (3141/pol.-1940). Róma, 1940. június 13.

67 HL VKF 1940. 1. oszt. 3414/el. Helyzetjelentés. 1940. március 13. 599.

68 DIMK 5. köt. 1982. 757.

rint „Olaszország külpolitikája még fokozottabban alkalmazkodik Németország-hoz és eddigi gyenge katonai teljesítménye következtében annak állandóan engedelmis függvényét képezi. (...) Végeredményben már most megállapítható, hogy Olaszország elsősorban Németország és Japán nagy katonai teljesítményeitől várja a háború győzedelmes befejezését.”⁶⁹

Az olasz nagyhatalmi állás megingása mellett egyéb súlyos következményei voltak a háborúnak. Görögország sikeres kitartása és a brit expedíciós hadsereg megjelenése akaratlanul is hozzájárult egy fontos döntés meghozatalához Berlinben. Hitler eredetileg a Szovjetunió megtámadását 1941. május 15-re tervezte. A görögországi brit jelenlét és a Marita-terv végrehajtása miatt kénytelen volt a Barbarossa hadművelet elindítását június 22-re halasztani. Kérdéses és vitatható, hogy ez az ötletes késedelem hozzájárult-e a Moszkva alatti német kudarchoz. Az azonban biztos, hogy Mussolini a görög hadjárattal teljesen feleslegesen osztotta meg az erőit, létfontosságú forrásokat pazarolt el az albán hegyek között, miközben Itália fő hadszíntere Afrikában volt. Az amúgy is korlátozott olasz erőforrásokat inkább a líbiai hadsereg megerősítésére kellett volna felhasználni, vagy a stratégiaiilag nagy jelentőségű Málta elfoglalására összpontosítani. A Duce szerencséjére a britek ugyanezt a hibát követték el, megosztották erejüket, amikor 1941 márciusában a győzedelmes líbiai offenzívát leállították Görögország megsegítése érdekében. A sivatagi háború így nem zárult le 1941 tavaszán, az olasz haderőt nem sikerült kiszorítani Tripolitániából, és Erwin Rommel német hadtestének megjelenésével a tengelyhatalmak további két éven át lekötötték a szövetséges hadseregek erejét Afrikában.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelyei

HL = Hadtörténeti Levéltár (Budapest)

VKF = a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar főnöke iratai

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)

K 63 = a Külügyminisztérium politikai osztályának iratai

2. Kiadott források és szakirodalom

Bartl

1995 Bartl, Peter: *Albanien. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Regensburg, 1995.

Catania

2019 Catania, Stefano: *The Italian Invasion of Greece in 1940: When Operational Art Does Not Close the Gap between Tactical Engagements and Strategic Objectives*. [Thesis.] Fort Leavenworth, 2019. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1083206.pdf> (letöltés: 2022. március 5.).

69 HL VKF 1942. 1. oszt. 4987/eln. 1942. évi II. negyedévi összefoglaló. Összefoglaló helyzetelemzés Olaszországról. 1942. május 27. 129–136.

Cervi

2005 Cervi, Mario: *Storia della guerra di Grecia*. Milano, 2005.

Churchill

1950 Churchill, Winston S.: *The Second World War: The Grand Alliance*. Boston, 1950.

1989 Churchill, Winston S.: *A második világháború*. 1. köt. Bp., 1989.

Ciano

2001 Ciano, Galeazzo: *The Ciano Diaries, 1939–1943: The Complete, Unabridged Diaries of Count Galeazzo Ciano, Italian Minister for Foreign Affairs, 1936–1943*. Ed. by Hugh Gibson. La Vergne, 2001.

Cunningham

1947a Cunningham, Andrew Browne: Fleet Air Arm Operations against Taranto on 11th November 1940. In: *Supplement to the London Gazette of Tuesday, the 22nd of July, 1947*, 3471–3477.

1947b Cunningham, Andrew Browne: Battle of Matapan. In: *Supplement to the London Gazette of Tuesday, the 29th July, 1947*, 3591–3609.

1948 Cunningham, Andrew Browne: Transportation of the Army to Greece and Evacuation of the Army from Greece, 1941. In: *Supplement to the London Gazette of Tuesday, the 18th of May, 1948*, 3041–3056.

1951 Cunningham, A. B.: *A Sailor's Odyssey*. New York, 1951.

D'Albiac

1947 D'Albiac, John Henry: Air Operations in Greece. In: *Supplement to the London Gazette, 7th of January, 1947*, 205–216.

DIMK

1982 *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1938–1945*. 5. köt. *Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig 1940–1941*. Összeáll.: Juhász Gyula. Bp., 1982.

Forty

2002 Forty, George: *A krétai csata*. Debrecen, 2002.

Greene

1990 Greene, Jack: *Mare Nostrum: The War in the Mediterranean*. Watsonville, 1990.

Halmosy

1983 Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések, 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb politikai szerződései*. Bp., 1983.

Hidas

2005 Hidas I. Péter: Kilátás a követségről. Velics László Görögországban, 1939–1944. In: *Múlt és Jövő*, 16. (2005) 2. sz. 38–52.

Higham

2012 Higham, Robin: Duty, Honor and Grand Strategy: Churchill, Wavell and Greece, 1941. In: *Balkan Studies*, 46. (2012) 145–184.

Jelavich

1996 Jelavich, Barbara: *A Balkán története*. II. köt. 20. század. Bp., 1996.

Jürgen–Hummelchen

1972 Rohwer, Jürgen – Hummelchen, Gerhard: *Chronology of the War at Sea, 1939–1945*. Vol. I. 1939–1942. London, 1972.

Keegan

2019 Keegan, John: *A második világháború*. Bp., 2019.

Klapsis

2013 Klapsis, Antonis: Greek Diplomacy towards Fascist Italy, 1922–1940. In: *Thetis. Mannheimer Beiträge zur Archäologie und Geschichte der antiken Mittelmeerkulturen*, 20. (2013) 293–302.

Pearson

2005 Pearson, Owen: *Albania in Occupation and War: From Fascism to Communism*. London–New York, 2005.

Petrov

2004 Petrov, Bisser: British Policy towards Albania: April 1939–April 1941. In: *Études balkaniques*, 2004. 4. sz. 51–68.

Playfair

1956 Playfair, Ian S. O.: *The Mediterranean and Middle East*. Vol. II. *The Germans Come to the Help of Their Ally, 1941*. London, 1956.

Réti

2019 Réti Balázs: Olasz mintagyarmat az Égei-tengeren. A Dodekanészosz-szigetek, 1912–1947. In: *Mediterrán Világ*, 2019. 47–48. sz. 86–100.

Sávoly

1984 Sávoly Mária: *Athéni menetelés. Olaszország háborúja Görögország ellen*. Bp., 1984.

Schmidt-Neke

1987 Schmidt-Neke, Michael: *Entstehung und Ausbau der Königsdiktatur in Albanien (1912–1939)*. München, 1987. (Südosteuropäische Arbeiten, 84.)

BALÁZS RÉTI

THE GRECO-ITALIAN WAR, 1940–1941

On October 28, 1940, Italy launched an unexpected attack on Greece, causing a spectacular collapse of Mussolini's "parallel war" in the ongoing armed conflict. The failure brought Italy's weakness to the surface, revealing that fascist Italy, which dreamt to be a great power and to turn the Mediterranean into Mare Nostrum, had no military and economic potential to exercise real dominance over the Mediterranean. In this study, in addition to presenting the events of the Greco-Italian War, I would like to shed light on how the contemporary Hungarian political and military leadership saw the conflict and how it explained Italy's failure. Using the reports of the Hungarian royal embassies, I would like to present the Hungarian expectations, hopes and realization about the poor performance of the Italian ally.

CONTENTS

Fateful Events and Shifts of Conception (László Bíró)	1
<i>Studies</i>	
Imre Tarafás: "I Was Born a German, but Am I One Still?" Discourses of Identity Crisis in "German Austria", 1866–1914	5
Eszteella Varga: A Historical Review of US Foreign Policy	35
Gábor Csizmazia: The United States and East-Central Europe: Geopolitical Concepts and Historical Realities	53
Pál Gyúrósi: Trade Negotiations between Hungary and Czechoslovakia in the Autumn of 1922	73
Dániel Miklós: The Second Prime Ministry of Pál Teleki and the Czechoslovak Affair	95
Balázs Réti: The Greco–Italian War, 1940–1941	113
<i>Workshop</i>	
Ádám Majorosi: The Battle of the Catalaunian Plains: Attila the Hun and the Fall of the Western Roman Empire	137
<i>Book Reviews</i>	
A Slave between Empires: A Transimperial History of North Africa (Zsolt Palotás)	161
Italy in World War I (Balázs Juhász)	165
(Without) Lessons (Eszter Bartha)	170

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2022-es évfolyamának megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap és az ELKH Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatói Hálózat